

Joaquim Albareda

VENÇUDA
PERÒ NO
SUBMISA

La Catalunya
del segle XVIII

edicions
62

Joaquim Albareda Salvadó

Vençuda però no submisa

La Catalunya del segle XVIII

Edicions 62

Barcelona

© Joaquim Albareda Salvadó, 2023

Amb el suport del Departament de Cultura

Generalitat de Catalunya
Departament de Cultura

*La lectura obre horitzons, iguala oportunitats i construeix una societat millor.
La propietat intel·lectual és clau en la creació de continguts culturals perquè sosté l'ecosistema de qui escriu
i de les nostres llibreries.*

En comprar aquest llibre contribuïu a mantenir aquest ecosistema viu i en creixement.

*A Grup62 agraïm que ens ajudeu a donar suport així a l'autonomia creativa d'autores i autors
perquè puguin continuar desenvolupant la seva funció.*

*Adreceu-vos a CEDRO (Centro Español de Derechos Reprográficos) si necessiteu fotocopiar o escanejar
algun fragment d'aquesta obra. Podeu contactar amb CEDRO a través del web www.conlicencia.com
o per telèfon al 91 702 19 70 / 93 272 04 47.*

Primera edició: setembre de 2023

© d'aquesta edició:
Edicions 62, s. a.
Diagonal, 662-664.
08034 Barcelona
www.edicions62.cat
info@grup62.com

Fotocomposició: Grup62

DIPÒSIT LEGAL: B. 15.248-2023

ISBN: 978-84-297-8133-5

LA CATALUNYA VENÇUDA

Mandó Don Joseph Patiño que en la casa de la Ciudad se juntasen los consellers, los diputados y jefes del brazo militar; lo que practicaron con las formalidades y esplendor que en todo acostumbra esta nación. La Junta superior [borbònica] con su presidente fue conducida en coches a la misma casa y, como las calles estaban tan llenas de escombros por la muchedumbre de bombas que cayeron, fue preciso emplear gran número de gastadores para desembarazar y hacer transitables aquellas por donde habían de pasar. Habiendo llegado a la casa de la Ciudad fueron recibidos de los consellers, Diputación y Brazo Militar con urbanidad, y con el lucimiento correspondientes a unos y otros. Estando todos en el salón principal, y en pie, Don Joseph Patiño les comunicó orden del Rey, en que S.M. era servido extinguir la forma de gobierno que habían usado la Ciudad y provincia hasta aquel día. Les mandó que se separasen de todo manejo; que no usasen más las insignias de sus empleos; que entregasen los caudales y alhajas preciosas de la Ciudad, como igualmente los libros en que estaban escritas las órdenes expedidas en catorce meses que duraron el bloqueo y el sitio; y en todo caso obedecieron con exacta prontitud [...] La misma Real orden fue comunicada a todos los tribunales y oficios de todo el Principado; con lo que acabaron los grandes privilegios y fueros de Cataluña.¹

Després de l'11 de setembre de 1714

En començar el segle XVIII, el rumb de la història de Catalunya es va veure alterat per un fet decisiu: la guerra de Successió a la Corona hispànica (1705-1714). Va ser, eminentment, un conflicte internacional de caràcter dinàstic entre els partidaris de la Casa d'Àustria i els

de la dels Borbons en la mort de Carles II, amb una barreja d'ambicions territorials i d'interessos comercials, a Espanya i Amèrica. Però també va donar lloc a una guerra civil entre la Corona d'Aragó, partidària de l'arxiduc Carles d'Àustria, preocupada per conservar i ampliar les seves lleis que limitaven el poder del rei, i la Corona de Castella, on el sobirà gaudia de més atribucions i que acceptà el nou rei Felip V. És clar que hi va haver excepcions en cada territori. Sense anar més lluny, dos dels principals austriacistes van ser castellans: l'Almirante de Castilla, Juan Tomás Enríquez de Cabrera, i Juan Amor de Soria. Van entrar en joc, també, visions contraposades de l'economia: els grups dirigents de Castella eren més favorables a la influència francesa, mentre que els de Catalunya hi eren clarament contraris, amb un projecte propi que liderà l'advocat Narcís Feliu de la Peña, el qual combinava mesures de comerç lliure i prohibicionistes amb l'impuls de la producció autòctona, i que va cristal·litzar a les Corts de 1705-1706.

Tanmateix, l'arriscada aposta que van fer el 1705 a favor dels aliats (anglesos i holandesos) defensant Carles III, l'Arxiduc, enfront dels Borbons, després d'una llarga guerra, es va cloure amb resultats totalment contraris a les esperances dipositades en el projecte austriacista.

El triomf borbònic suposà la liquidació de la monarquia composta dels Àustries i la seva estructura constitucional (integrada per la Corona de Castella i per la Corona d'Aragó). Aleshores es van establir les bases del naixent estat nació, talment com a la Gran Bretanya i a la monarquia austríaca. Tanmateix, l'Acta d'Unió d'Escòcia i la monarquia dual austrohongaresa van ser fórmules d'unió clarament millors i més reeixides que no pas el «justo derecho de conquista» aplicat a la vençuda Corona d'Aragó. Certament, la Gran Bretanya oferí oportunitats d'incorporació més favorables als escocesos i de participació en l'imperi colonial, com va explicar l'historiador John H. Elliott en la seva interessant anàlisi comparativa.²

Tal com va sentenciar Pierre Vilar, l'Estat català deixava d'existir.³ En efecte, Catalunya va perdre l'Estat, terme que cal contextualitzar en el seu moment històric. Segons Vilar, «és possible que el vocabulari estat-nació es pugui aplicar menys inexactament, menys anacrònicament, entre 1250 i 1350 a Catalunya que no en qualsevol altre país d'Europa».⁴ El marc estatal, construït a partir del 1137

amb els comtes reis, malgrat haver perdut la dinastia el 1410 i l'imperi medieval, era un referent de l'imaginari polític dels catalans. Juristes prestigiosos i escriptors van enfortir aquest referent identitari.⁵ Era, de fet, un Estat d'«imperfecta i poc reconeguda sobirania», segons Núria Sales,⁶ perquè no disposava de dinastia pròpia —a diferència d'Escòcia—, i formava part de la monarquia composta hispànica, per bé que comptava amb un sistema jurídic-polític consolidat al segle XIII, basat en les Constitucions, les Corts, la Diputació del General, fiscalitat, sistema financer, moneda pròpia i plenes atribucions en economia, justícia i «policia», és a dir, govern. I, sens dubte, una de les pèrdues més sentides per part de la població va ser la participació política en les institucions —on ciutadans honorats i burgesos van tenir una presència destacada—, especialment en els municipis on l'home comú era present mitjançant el sisè conseller, que corresponia als artesans, una conquesta popular del 1641. És clar que tot això és un mite segons David García Hernán, resultat d'una interpretació carregada d'ideologia, per bé que no distingeixi entre representació política i democràcia i, sigui dit de passada, demostrï un clar desconeixement de la matèria.⁷

Era un Principat sense príncep, en paraules del mateix Elliott,⁸ la clau de volta del qual eren les Constitucions, de caràcter acumulatiu a diferència de les Constitucions contemporànies. Malgrat que el sistema s'havia erosionat per la manca de reunions de Corts closes des del 1599, i per l'avenç del poder reial acabada la guerra dels Segadors, la represa del constitucionalisme va constituir una realitat incontestable que es reflectí en les Corts de 1701-1702 i de 1705-1706. L'absència reial, un autèntic inconvenient en el sentit polític, va esdevenir un avantatge a l'hora de definir una política en termes propis. En efecte, a Catalunya havia arrelat una cultura política «republicana», però no antimonàrquica, que recolzava en les Constitucions (que reunien les lleis elaborades des del segle XIII fins al 1706), uns drets formals que emparaven beneficis fiscals en els àmbits de la guerra, de la justícia, de l'economia i de la llibertat i que limitaven el poder del rei en un temps que, amb els naixents estats i amb la deriva cap a l'absolutisme, es veia més enfortit que mai. Les darreres Corts van posar al dia les Constitucions amb avenços significatius sobre el control dels ministres reials, la creació del Tribunal de Contrafaccions per vetllar pel compliment de la llei, mesures que

afavorien el comerç i mesures garantistes per a les persones.⁹ No és sobrer recordar que Adam Ferguson, el 1767, escrivia que la llibertat resultava del govern de la llei i que «la pedra angular de la llibertat civil» era la llei que obligava «a declarar la causa de cada processament i a presentar públicament la persona de l'acusat de tal manera que pugui exigir el seu alliberament o el seu judici dins un temps limitat. Mai no es pogué oposar una fórmula més sàvia als abusos de poder». Doncs bé, mesures d'aquesta mena van ser aprovades a les Corts de 1705-1706, per bé que cal no oblidar la persistència del règim senyorial a Catalunya, a diferència d'Anglaterra, després de la Revolució Gloriosa.¹⁰

Tanmateix, és obvi que aquella llibertat era cada cop més estranya en un temps en què els prínceps maldaven per enfortir el seu poder a base d'incrementar la fiscalitat i els efectius militars al servei de la guerra omnipresent i dels seus interessos dinàstics. Una llibertat que era retallada o eliminada pels monarques, mentre que la representació política a les repúbliques italianes i a les Províncies Unides era acaparada per les oligarquies urbanes.

La repressió, molt dura i programada a partir de 1707, com ha explicat Josep Maria Torras i Ribé, per tal de desmobilitzar els resistents catalans, la qual va culminar en dues etapes d'incendi de pobles, almenys 9 el 1713 i 17 el 1714,¹¹ va ser implacable un cop acabada la guerra (liquidació de les institucions de govern, persecució sistemàtica dels austriacistes, presó, exili, segrest de béns, construcció de la Ciutadella, percepció del cadastre...) i es va perllongar durant anys, fins i tot després de la pau de Viena, signada entre Felip V i Carles VI el 1725.

Al final, els mals presagis de l'imprès *Respuesta de un aragonés a un amigo suyo*, del 1713, després que els braços decidissin resistir contra Felip V, es van complir. Alertava que si guanyaven els borbònics «Quedaría Cataluña sin Diputación, ni forma de reino, gobernada por Chancillería, que se compondría de extranjeros y no se escogerían los más píos. La capital y los demás pueblos se gobernarían por corregidores, alcaldes y regidores de la misma complexión». Afegia que pagarien contribucions intolerables, que seria «despòticamententada», que els catalans serien desarmats fins a l'extrem que els prendrien els ganivets de les taules i que construirien una ciutadella per controlar-los.¹²

L'abast de la repressió

En efecte, el 14 de setembre de 1714, quan el Consell de Cent, la Diputació i el braç militar van demanar conversar amb el comandant de les tropes borbòniques, el duc de Berwick, i poder enviar dos representants a Madrid, el duc va respondre que al cap de tres dies «daría la forma de lo que debía observarse en Barcelona». Tal com sentència el cavaller Francesc de Castellví en les seves *Narraciones históricas*, «esta respuesta hizo comprender una mutación general en el gobierno».¹³

Al cap de quatre dies, Berwick informava París que havien desarmat els resistents de Barcelona, que havien substituït la Diputació i l'antic govern nomenant nous magistrats i un *Conseil Souverain* amb el nom de Junta.¹⁴ Ho explica amb claredat, i amb prou respecte, el filipista Antoni d'Alòs en la llarga citació que encapçala aquest capítol. El 15 de setembre va ser creada, amb caràcter transitori, la Real Junta Superior de Justicia y Gobierno, en la qual van participar alguns dels filipistes de primera hora: Francesc Ametller, Josep de Marimon, Josep d'Alòs Ferrer, Rafael de Cortada i Salvador Prats i Matas. La seva missió era reglar «aquel Principado como si no tuviera gobierno alguno».¹⁵

Les mesures repressives no paraven de succeir-se. Malgrat les garanties donades pel duc de Berwick, vint-i-cinc dels oficials que van lluitar durant el setge van ser detinguts i empresonats en places militars, entre ells Antonio Villarroel, Sebastià Dalmau, Joan Baptista Basset i Josep Bellver. Molts van morir empresonats i alguns van poder recuperar la llibertat el 1725. La repressió, exercida mitjançant un sistemàtic control de la població, es va abatre contra els dirigents de l'austriacisme i almenys afectà 4.000 persones de manera diferent: detencions, execucions públiques, deportacions, llargues condemnes a galeres, etc. L'execució del general Josep Moragues —arrossegat pels carrers de Barcelona per un cavall, degollat i esquarterat i, finalment, el seu cap penjat en una gàbia al Portal de Mar, tal com es practicava amb els bandolers— va tenir l'impacte que les autoritats borbòniques perseguïen entre la població. El 6 de desembre del 1715 Castel-Rodrigo va decretar el lliurament d'armes. A Catalunya se'n van requisar 5.286.¹⁶ Però, al cap d'una dècada, les autoritats constataven que molts, en lloc de lliurar-les, les guardaven

«ocultas en desiertos, cuevas, en sepulcros y en parajes que la malicia puede idear más ocultos y secretos, mancomunándose muchos de un mismo pueblo o lugares o diversas personas de varios lugares en ocultarlas, y reponerlas de común acuerdo o confederación de una misma cueva o secreto y, según se tiene también noticias, pasándolas algunos naturales y moradores de este Principado a Francia y sus fronteras, consiguiéndolas a vasallos de S.M. Cristianísima, sus confidentes para que se las guarden y tengan en custodia».¹⁷

La delació obtinguda gràcies a un efectiu sistema de càstigs i de premis va comportar la detenció de moltes persones que s'havien significat a favor de l'austriacisme. Castellví ho va descriure en aquests termes: «La condición de los catalanes en este gobierno fue la más triste. No solo era peligroso el hablar, sino también el callar, y aun los pensamientos pagaban tributo y recibían daño [...] Si se hablaba, se interpretaba y se subvertía el sentido; si no se hablaba, se conjeturaba poca satisfacción y gusto del gobierno».¹⁸

Però alguns borbònics encara no estaven prou satisfets amb aquelles mesures. Així, Pedro Rubio era del parer que hi havia excessiva tolerància cap als austriacistes que s'havien quedat al país, mentre que «a los que siguieron el partido del Rey no han tenido hasta ahora la menor excepción así en las contribuciones como en los alojamientos, blasonan y les alienta para desvergonzadamente decir “mirad lo que habéis ganado, con vuestro partido”; y secretamente sembrar la ponzoña y veneno». Rubio pensava, d'altra banda, que la confiscació de les armes tindria efectes limitats perquè, amb tants mestres armers com hi havia a Catalunya, aviat tornarien a fabricar-ne, per la qual cosa proposava que «a estos se debían dividir en los reinos, como a los pícaros». I argumentava que, atès que els catalans «son incapaces de amar las órdenes del Rey ni a sus tropas (por algunas centurias) por haber perdido su libertad por su bárbara acción convendría muy mucho que su Mjd. mandase demoler todos los baluartes de esta plaza [Barcelona] dejando solo el recinto de la muralla formádoles una ciudadela en el baluarte de Levante y otra cercando las Atarazanas, pues de este modo la Ciudad quedará sujeta y con pocas tropas será dominada». Perquè, conclòia, «por leyes y tributos que el Rey les ponga jamás repudiarán a nada».¹⁹ De manera semblant, uns anomenats «fieles vasallos del Principado» van elaborar un memorial el 1720 «expresando los desafectos que se hallaban en diversos em-

pleos», el qual fou completat pel capità general marquès de Castel-Rodrigo amb un informe per a cadascun dels trenta-set individus que ocupaven càrrecs a la Casa de la Ciutat, a la Inquisició, a la Superintendència i a l'oficina del Cadastre, a les presons o com a comissaris de barri. Molts d'ells havien tingut un càrrec en temps de Carles III, l'Arxiduc. Segurament el cas que crida més l'atenció és el del geògraf Josep Aparici per la seva actitud camaleònica. D'ell es diu que durant el govern de Carles III va ser tingut per fidel a Felip V, «por cuyo motivo padeció algunos enfados y fue desinsaculado de las bolsas y cargos que tenía en Casa la Ciudad; pero luego mudó de dictamen y tomó el de procurar introducirse en el gobierno intruso valiéndose de todos los pretextos». Ho aconseguí com a informador de l'activitat de les tropes borbòniques a l'Empordà i el Rosselló «adquiriendo estas noticias por medio de sus confidentes y algunas cartas o noticias que recibía en lengua francesa», i així va obtenir un decret de Carles III, el 10 de novembre de 1711, que el tornava a insacular a la ciutat «dando bastantes pruebas de su fidelidad y amor a su persona y augusta casa [...] habiéndose declarado públicamente en el partido y parcialidad de este príncipe hasta la evacuación de las tropas aliadas que tuvo por más conveniente a sus intereses el salir de esta Ciudad que no quedar en ella antes de ser circunvalada por el ejército de su Mjd.». El memorial afegeix sobre Aparici que de «mérito singular no se sabe otro que el hallarse en el campo del Sr. Duque de Pópuli y el haber sido empleado por el intendente en algunas dependencias con el supuesto de ser preciso y necesario valerse de él».²⁰

És sabut que al llarg de la guerra hi va haver repetits episodis de repressió, deportacions, fugides i exilis. Així, a Catalunya, els partidaris més destacats de Felip V van abandonar el país entre 1705 i 1707, un grup significatiu dels quals es van establir a Perpinyà, on van rebre ajut econòmic de la monarquia francesa.²¹ En terres valencianes, les ires es van centrar especialment contra la colònia francesa.²² D'altra banda, alguns austriacistes castellans van seguir Carles III el 1706 i el 1711, però després de la batalla d'Almansa, el 1707, molts austriacistes valencians i aragonesos, i també castellans, es van desplaçar a Barcelona. Ara bé: l'exili que es va iniciar després de la partença de l'emperadriu, el 23 de juny de 1713, i de l'ocupació de Barcelona per Felip V assolí unes dimensions sense precedents fins aleshores en la història d'Espanya: entre 25.000 i 30.000 perso-

nes, segons Agustí Alcoberro.²³ La major part, a vegades passant per Mallorca o Eivissa fins que van quedar sota el domini borbònic, van fer cap a Nàpols, Milà, Roma, Viena i alguns als Països Baixos.

Uns 3.000 exiliats van poder tornar a Espanya aprofitant mesures de gràcia concedides per Felip V als que no haguessin pres part en la resistència de Barcelona, amb el vistiplau d'una Junta de Dependència de Extrañados y Desterrados. Alguns es van exiliar en els anys posteriors a 1714, com és el cas del cavaller Francesc de Castellví, a conseqüència de noves onades repressives que també van donar lloc a confiscacions de béns.²⁴ L'esperança d'un perdó general no va trigar a fer-se fonedissa. El recel i la desconfiança cap als austriacistes, inclosos els eclesiàstics, van persistir encara unes dècades.²⁵

L'emperador Carles VI va mantenir el suport als austriacistes que el van seguir. O almenys a una part. La constitució a Viena del Consell Suprem d'Espanya, el 29 de desembre de 1713, l'àmbit de gestió del qual se centrava en els territoris d'Itàlia i dels Països Baixos, aleshores incorporats a la Casa d'Àustria en virtut dels tractats d'Utrecht, va tenir un paper essencial en aquesta tasca. Si d'una banda simbolitzava, com ha assenyalat Virginia León, la pervivència de la reivindicació per part de l'emperador de la seva herència hispànica, de l'altra va desenvolupar una tasca fonamental d'ajut als exiliats mitjançant pagaments, rendes o pensions, finançat gràcies als béns confiscats als partidaris de Felip V en els territoris italians. De fet, aquest finançament va durar fins al 1734, quan Nàpols i Sicília van tornar a Felip V. «La prodigalitat de Nàpols semblava inesgotable», apunta Alcoberro. Però va tenir els seus límits.²⁶ El català Ramon de Vilana-Perles, marquès de Rialb, secretari d'Estat i del Despatx, en arribar a Viena va assumir aquesta tasca d'auxili repartida en funció del rang social dels exiliats i del nombre d'individus per família, cosa que no evità que els més humils sobrevisquessin penosament. La creació del Real Bolsillo Secreto, controlat per Vilana, fou l'instrument per canalitzar els ajuts.²⁷

Agustí Alcoberro, en analitzar els camins de l'exili cap a Itàlia i Flandes, Viena i d'allí alguns a la «Nova Barcelona» del Banat de Temesvar, on residien 800 colons el 1736, els quals van patir els efectes devastadors de la guerra amb els turcs i de la pesta—, ha remarcat la presència d'exiliats en el govern de l'emperador, l'anomenat «partit espanyol», que enquadrava personatges influents

com l'arquebisbe de València Antoni Folch de Cardona, que va ser president del Consell Suprem d'Espanya; Josep Folch de Cardona, president del Consell de Flandes; la comtessa d'Althann, la catalana Maria Anna Pignatelli i d'Aymerich, i Ramon de Vilana-Perles. Uns personatges que van teixir vincles familiars entre ells però també amb l'aristocràcia germànica i italiana. La seva participació en l'exèrcit imperial va ser notable: cinc regiments hispànics i una companyia de voluntaris van lluitar contra els turcs a Hongria, entre els quals trobem noms destacats com els dels coronels Manuel Desvalls, Pau Tohar, Pere Brichfeus i Joan Francesc Ferrer. A Viena hi devien residir uns 1.500 exiliats, l'equivalent a l'11 % de la seva població, entre els cortesans, la noblesa menor, funcionaris, militars, eclesiàstics i el col·lectiu popular. Coneixem l'activitat d'alguns d'aquests exiliats (Francesc de Castellví, Josep Plantí, Juan Amor de Soria), així com els àmbits de sociabilitat que van desenvolupar: els palaus on organitzaven concerts o vetllades culturals (com el de la comtessa d'Althann), els espais religiosos on practicaven el culte (com el monestir de Montserrat de Viena), o bé on es feien enterrar (com el convent dels trinitaris descalços, la catedral de Sant Esteve o l'església dels franciscans menors). L'Hospital dels espanyols, creat per proporcionar assistència als soldats i oficials, constitueix un clar exponent d'aquests ambients hispànics que van configurar una geografia vienesa dels austriacistes.²⁸ A Nàpols alguns exiliats van formar part del Consell de Santa Clara, com el jurista barceloní Francesc Solanes²⁹ o el catedràtic de lleis de l'Estudi General de Barcelona Domingo Aguirre. Ambdós van presidir-lo. D'altra banda, Pau Vilana-Perles, germà del marquès de Rialb, va ser arquebisbe de Salern. El 1715 residien a Nàpols almenys 895 oficials militars.³⁰ A Roma hi trobem el cardenal Benet de Sala i Caramany i l'eclesiàstic Llorenç Tomàs i Costa, aquest com a agent imperial.³¹

«Lo principal está hecho»: l'abolició de les institucions de govern

Pel que fa a les institucions seculares de govern, «no se dejó una sombra del antiguo».³² En efecte, el 16 de setembre el duc de Berwick va comunicar als seus representants la dissolució de les Corts, la Diputació i el Consell de Cent, i la constitució dels nous ajuntaments, a la

vegada que va abolir la figura del virrei i del governador, l'antiga Reial Audiència i els veguers, així com la resta d'antics organismes executius del poder reial. Per separat, la Ciutat de Barcelona, la Diputació i el braç militar, els «Comunes ruidosos», segons el filipista Francesc Ametller,³³ van rebre l'ordre d'exoneració dels seus càrrecs i van haver de lliurar la roba dels seus representants, les banderes i estendards, i van ser segellats els arxius i escrivanies, fins i tot el del Banc i Taula. En substitució del Consell de Cent va ser creada una junta d'administradors de la ciutat de Barcelona que posava fi al sistema de representació política de les tres mans: major (ciutadans honrats i doctors), mitjana (comerciants i artistes) i menor (menestrals), substituïts per les jerarquies nobiliàries i per persones fidels a Felip V.

El marc jurídic-polític secular va ser anorreat just després que s'hagués revitalitzat gràcies a les dues convocatòries de Corts (el 1701 per part de Felip V i el 1705 per Carles III), les quals van demostrar que les Constitucions eren un instrument útil per a la societat catalana, capaç de posar-se al dia d'acord amb les seves demandes polítiques, econòmiques i socials. Per aquest motiu, quan els austriacistes les invocaven durant la guerra de Successió, especialment en el setge de Barcelona, no feien un mer exercici de retòrica ni d'expressió d'un record enyoradís. El filipista Josep d'Alòs ho sabia prou bé. No hi ha dubte que el seu judici sobre els perills del constitucionalisme i de la participació política popular va ser plenament compartit per l'absolutisme borbònic. Així, segons el virrei Velasco, les lleis aprovades en les últimes Corts «esclavizaban» fins a tal punt la justícia reial que en les concessions fetes als catalans només faltava una declaració del rei renunciant a impartir la justícia a Catalunya.³⁴ També va denunciar les mesures garantistes en l'àmbit de la justícia reial: «a los propios delinquentes aunque sea por crimen de Lesa Majestad no se les puede dar tormento hasta que están condenados a muerte, quedan aquí inaveriguables los delitos y sin forma de hacer diligencias de parte de los jueces», havent-la «dejado [la justícia reial] aprisionada y sin la menor acción las últimas cortes».³⁵ En efecte, es queixava que «sin pruebas no se puede pasar a estas prisiones sin contravenir a las Constituciones de Cataluña».³⁶

«Lo principal está hecho», sentenciava satisfet el militar comte de Montemar en referir-se a Catalunya, «que es haberla reducido a gobernarse por solo la voluntad de Vuestra Majestad sin concurso

de las Cortes o estados y a que los caudales grandes que antes tenían a su disposición los diputados y consellers y con que levantaban regimientos contra el Servicio de V.M. entra ya en poder de la Real Hacienda, y ya no hay consellers ni diputados». ³⁷ Principis com «El rei amb la cort està per damunt d'ell tot sol», ³⁸ o l'expressió del jurista Francesc Solanes «el príncipe no es superior a la ley, las leyes sí son superiores al príncipe. El más verdadero rey es aquel que se sujeta el primero a los estatutos y leyes de la patria» ³⁹ eren radicalment oposats a la declaració filipista que afirmava que no hi havia altra llei que la voluntat del rei. D'aquesta manera, s'instaurà una estructura absolutista i militaritzada, totalment aliena al sistema jurídic-polític català. Era, a més a més, el triomf de l'Espanya vertical, en paraules de Ricardo García Cárcel. ⁴⁰

En relació amb els municipis, a finals del 1715 es va establir el marc legal que els havia de regir, un cop depurats els consellers, jurats o paers que van ocupar provisionalment els càrrecs durant un any a la majoria de ciutats i pobles de Catalunya. Com hem assenyalat, cal remarcar la importància de la liquidació dels mecanismes de representació política en els municipis que incomodaven els filipistes. De fet, eren crítics en un doble sentit: perquè retallaven poder a la sobirania del rei i, en segon lloc, pel seu caràcter «popular», que sostreia poder a la noblesa. Josep d'Alòs i Ferrer, marquès de Gironella, refugiat al Rosselló després d'haver sigut perseguit el 1705 pels austriacistes, els quals li van incendiar la casa, va ser oïdor de l'Audiència entre 1716 i 1720. En un informe elaborat el 1706 definia així els catalans: «son, por su naturaleza y genios, no solo amantes de mantener las libertades heredadas, sino ambiciosos de ampliarlas en nuevas circunstancias». ⁴¹ Per això recomanava a Felip V que quan conquerís el país no podia perdre l'ocasió «muy oportuna de poner todos sus dominios bajo una misma ley, de exaltar la autoridad de la verdadera nobleza cercenando la demasiada de la plebe y de reglar otras circunstancias muy importantes al Real Servicio». Afirmava que calia considerar «a Cataluña no en el cuerpo Repúblico que forman sus universidades, sino en sus individuos». ⁴² Advertia de manera especial sobre el Consell de la Ciutat de Barcelona, format per 140 membres, encara que es digués Consell de Cent, que «la mayor parte de este número se compone de menestrales y artistas y gente común», com en el conjunt dels municipis catalans. ⁴³

De manera semblant, l'intendent José Patiño, en un informe al Consell de Castella, considerà que la ciutat de Barcelona «tenía también un gobierno económico de imponderable despótico albedrío, siendo este dependiente de un Congreso, que nombraban Consejo de Ciento, que se componía de todos los gremios de la Ciudad, que tenían sus lugares fijos en las bolsas, de las cuales cada año se extraían en el día de San Andrés hasta el número de ciento y cuarenta; y sin concurrir la mayor parte en el congreso, no se podía resolver materia alguna. Y aunque tenían lugar caballeros y letrados, pero el número de estos no hacía la séptima parte, siendo todo lo demás compuesto de gente plebea [...] No me detengo en referir las monstruosas resoluciones, que contra el bien público y servicio del Rey resultaban de este Congreso».⁴⁴

Malgrat totes aquelles mesures repressives radicals, en contrast amb el que succeí el 1652, després de la guerra dels Segadors, el capità general marquès de Castel-Rodrigo les considerava insuficients. La qüestió dels símbols, i de la memòria, no era una cosa menor. Al cap d'un any de la presa de Barcelona, lamentava «no haberse ejecutado algún acto público de abolición de privilegios y que solo *per actum facti* se ha seguido una suspensión de ellos, derivada de que siempre en materias de gobierno se ha tropezado con ellos, se han dejado aparte y sin acción los que eran contra la regalía». Creia que la seva simple existència «fomenta sus depravados deseos en la esperanza de que un día hayan de revivir», raó per la qual calia abatre, «por cuantas partes se pueda, las esperanzas malignas de estos naturales». Per aquesta raó suggeria la celebració d'un acte públic i solemne d'abolició de tots els privilegis del Principat, és a dir, les Constitucions de Catalunya, en el qual «se cancelen, borren y quemen los que fueren contra ella [la regalía] y no quede memoria de ellos»⁴⁵. La idea no era nova: ja l'havia formulada durant els dies previs a l'assalt definitiu de Barcelona, suggerint que un botxí cremés de forma solemne les Constitucions davant la muralla de la ciutat.⁴⁶ Amb els seus evidents recels, Castel-Rodrigo inaugurava una actitud de desconfiança envers els catalans entre els militars i els polítics civils borbònics que es va perllongar durant tot el segle XVIII.⁴⁷

Un cop dominada la ciutat, en aquest ambient repressiu, un anònim es va adreçar al rei per preguntar-li una qüestió que no era menor: «¿el Principado de Cataluña se mantiene como propio de V.M.

o como país conquistado y enemigo?»⁴⁸ mentre que un borbònic advertia al ministre Grimaldo el 1714: «Cuidado señor que este reino es del Rey por su fuerza y contra su voluntad».⁴⁹

Sabem que hi va haver una discussió en les files borbòniques sobre si calia arrasar la ciutat, desmantellar les muralles i les defenses. A la fi es va imposar el criteri «moderat» de l'enginyer Prosper de Verboom, a qui es va encarregar el projecte de construcció de la Ciutadella com a principal plataforma militar a la Mediterrània. Així, la destrucció de la ciutat no es produí durant la guerra sinó un cop acabada, perquè la Ciutadella es construí sense tenir en compte els enderrocs que comportaria en el vell Quarter de Mar, un miler de cases (1.144 si comptem les que ja estaven aterrades pel bombardeig),⁵⁰ un 17% del total de la superfície de Barcelona, habitat per pescadors, artesans, botiguers a la menuda i comerciants: el més actiu de Barcelona. Tot i aquest gran impacte, podem preguntar-nos amb Albert Garcia Espuche el perquè de «la insòlita desmemòria col·lectiva que ha envoltat l'enderrocament».⁵¹ Als barcelonins els va costar de creure que aquella demolició brutal s'acabés portant a terme i es van afanyar a reconstruir les seves cases, afectades pel setge i el bombardeig, tot i que l'1 de març de 1716 es va posar la primera pedra de la Ciutadella, en el baluard del Rei, fins que van veure que els borbònics aterraven el que quedava del monestir de Santa Clara. El resultat va ser que només el 30% dels propietaris afectats pels enderrocs es van quedar a la ciutat. La resta es van desplaçar a alguna població propera a Barcelona, gràcies al fet que la represa del segle anterior havia enfortit no solament la capital sinó un eficaç sistema de ciutats.⁵²

Malgrat que la proposta de Verboom era la menys radical, la instrucció per a la construcció de la Ciutadella tramesa pel secretari de la Guerra Miguel Fernández Durán deixa clar l'objectiu principal de la seva construcció: «para mayor Seguridad y cautela contra aquel pueblo». I per això calia que «se fortifiquen contra la Ciudad todas las puertas de ella y los baluartes que pareciere poniendo en ellos artillerías que dominen la Ciudad y tengan en sujeción al pueblo y que se ejecute desde luego la obra para asegurar las Atarazanas en la misma conformidad». Afegia que per garantir la seva construcció «siendo tan poco seguro el pueblo de Barcelona y de toda Cataluña» calia reforçar la vigilància amb homes armats i cavalleria, amb patru-

lles per la ciutat. A banda del proveïment de fusta, ferro, pedra de Montjuïc i eines imprescindibles, assegurava que als veïns expulsats de les cases se'ls indicaria el barri on podrien instal·lar-se i que es faria una valoració de les seves cases perquè els propietaris fossin indemnitzats.⁵³ Tanmateix, malgrat que es va fer la taxació de les cases,⁵⁴ i després de molts informes, tres dels quals favorables per part d'una junta creada per resoldre aquesta vella qüestió (dels anys 1725, 1726 i 1727), els veïns no van ser indemnitzats.⁵⁵

Si és cert que la mutilació de la ciutat (incloent-hi la plaça major del Born) ha estat oblidada, no ho és menys que la Ciutadella va esdevenir el símbol de l'absolutisme per excel·lència fins que va ser demolida el 1873, enmig de grans proclames antiabsolutistes i anti-borbòniques.⁵⁶

Un altre mecanisme opressiu, lliure de cap barrera constitucional que impedís aplicar-lo o que el moderés, va ser el dels allotjaments. A més de les «quincenadas», oneroses càrregues tributàries per mantenir aquell enorme exèrcit format per més de 30.000 homes a principis del 1715, i percebudes cada quinze dies mitjançant tota mena de coercions i ultratges, calia suportar resignadament els abusius allotjaments de les tropes a les cases, fins que el març del 1715 el príncep 'T Serclaes de Tilly va dictar mesures per regular-los.⁵⁷ La imposició de les contribucions de l'estanc de la sal i del paper segellat, que obligava a plasmar tot tipus de tracte comercial en paper oficial i en castellà, se sumaven a les anteriors càrregues. Amb raó el pagès Francisc Gelat podia exclamar en el seu dietari: «Quina cosa és lo rigor d'un rei!».⁵⁸

Per concloure aquest apartat: segons Jean Rousset de Missy, escriptor hugonot que va lluitar amb les tropes holandeses a la batalla de Malplaquet, Felip V va fer dues coses que no el van honorar de la mateixa manera. La primera, que celebrava, és la creació de l'Acadèmia de la Lengua, semblant a la de París. Pel que fa a la segona, en relació amb els catalans, considerava que, si bé el duc de Berwick fou respectuós amb els habitants de Barcelona, Felip V mostrà un rigor excessiu amb els catalans, sovint considerat una gran injustícia, per la qual cosa no tothom elogià la venjança que aquest príncep exercí contra els revoltats fins a límits extrems, dels quals, deia, hi ha pocs exemples en la història. No era estrany, afegia, que aquella duresa hagués alienat el cor dels catalans durant tant de temps i que

molts d'ells, no podent tenir confiança en la paraula del rei, mantinguessin la lluita armada uns anys més.⁵⁹ La valoració del francès, encara que feta en el context de la guerra de la Quàdruple Aliança que va enfrontar les dues monarquies borbòniques, aporta un excel·lent contrapunt a les visions que justifiquen, sense embuts, la raó d'estat i la preeminència de la voluntat reial en els esdeveniments polítics.

De fet, Felip V va seguir només en part el consell de Maquiavel: «a l'hora d'adquirir un Estat, el seu ocupant ha d'estudiar totes les ofenses que haurà de fer, i fer-les totes d'un sol cop, per no haver-les de repetir cada dia, i no repetint-les, poder donar seguretat als homes i guanyar-se'ls fent-los bé. Qui faci altrament, o per timidesa o per mal consell, es veurà obligat a tenir sempre el coltell a la mà, i no podrà mai cercar cap recolzament en els seus súbdits, a causa de les injúries recents i continuades».⁶⁰ No fou pas que el nou rei dubtés a l'hora de reprimir els catalans i es quedés a mig fer. La repressió fou implacable, i la ruptura política, radical. La clau, en tot cas, de la necessitat de perllongar la repressió en el temps l'aporta un altre teòric, Giovanni Botero, quan dona consells de com tractar els vassalls conquerits: «Debe primeramente el rey procurar con todo cuidado de interesar los vasallos conquistados en su dominio y gobierno y hacerlos casi naturales, porque no teniendo la inclinación de los pueblos, su reino será como una planta sin raíces, porque como cada pequeño viento derriba el árbol que no está bien arraigado, cada ligera ocasión aparta de su señor los vasallos poco o nada aficionados a su servicio [...] de lo cual nacen las mudanzas y revueltas de los estados».⁶¹ Aquesta recomanació, molt més difícil de seguir, no es va complir ni de bon tros, com tindrem ocasió de veure.

El règim de la Nova Planta: «La soberanía absoluta y libre»

L'endemà de l'11 de setembre de 1714 Catalunya encetava una nova etapa de la seva història. I ho feia sense disposar dels ressorts polítics que li havien permès d'organitzar la vida col·lectiva durant més de cinc segles. No solament això, sinó que, al llarg de dècades, va ser tractada amb rigor extrem i amb la màxima desconfiança per part dels vencedors de la guerra.